

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 340.117:[347.91:81'373.6]](045)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.23.01>

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПОНЯТТЯ «ЮСТИЦІЯ»

Куненко Ірина Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри загальноюридичних
дисциплін, цивільного права та
правового забезпечення туризму
(Київський університет туризму,
економіки і права, м. Київ, Україна)
orcid.org/0000-0003-1919-9198

У статті висвітлюються теоретичні проблеми дослідження поняття «юстиція», здійснюється його етимологічний аналіз. Автор звертає увагу на те, що незважаючи на широке коло використання та застосування, в сфері права даний термін не має однозначного та чіткого розуміння. Зокрема, зазначається, що багатоваріантність перекладу даного слова породили різні варіанти його тлумачення, а отже і різні методологічні підходи щодо визначення поняття «юстиція» в науковій літературі.

Розглядаючи історичний аспект розвитку поняття «юстиція», встановлено, що даний термін довгий час використовувався як синонім справедливості, а також для позначення діяльності судів та перших прототипів міністерства юстиції, а згодом й діяльності інших державних та недержавних інституцій, діяльність яких спрямована на забезпечення справедливості.

На основі дослідження визначень терміну «юстиція», що наявні в тлумачних та енциклопедичних словниках, доведено, що поняття «юстиція» використовується в наступних значеннях: справедливість, правосуддя, сукупність законів, юристи, система судових та пов'язаних з їх діяльністю установ. Крім судів, до цієї системи включають прокуратуру, органи слідства, адвокатуру, нотаріат тощо.

Зазначено, що більшість сучасних енциклопедичних видань і тлумачних словників пов'язують юстицію з правосуддям. При цьому правосуддя трактується як вид правоохоронної та правозастосувальної державної діяльності, що здійснюється судами з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до їх компетенції справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законодавчих інтересів юридичних осіб та інтересів держави. Окремі словники встановлюють навіть тотожну відповідність: юстиція – те саме, що й правосуддя. Крім того, залежно від виду і сфери судочинства розрізняють кримінальну, цивільну, адміністративну, конституційну, міжнародну, військову, електоральну, ювенальну та інші види юстиції. Визначено, що для однозначного та точного розуміння поняття «юстиція» існує необхідність його подальшого дослідження та уточнення.

Ключові слова: юстиція, справедливість, правосуддя, судочинство, суд, органи юстиції.

TERMINOLOGICAL ASPECT OF THE CONCEPT «JUSTICE»

Kunenko Iryna Serhiivna,
 Candidate of Law Sciences,
 Associate Professor,
 Professor at the Department of General
 Legal Disciplines, Civil Law and Legal
 Provision of Tourism
 (Kyiv University of Tourism, Economics
 and Law, Kyiv, Ukraine)

The article highlights the theoretical problems of research on the concept of «justice» (lat. justitia), its etymological analysis. The author draws attention to the fact that despite the wide range of uses and applications, in the field of law this term does not have a clear and unambiguous understanding. In particular, it is noted that the variety of translations of this word gave rise to different versions of its interpretation, and hence different methodological approaches to defining the concept of «justice» in the scientific literature. Scientists study the concept of "justice" in general theoretical and sectoral aspects. The reference to the etymology of the word "justice", the author notes, shows that its different meanings in different languages express the meaning of this concept, characteristic of the culture of the people.

Considering the historical aspect of the development of the concept of «justice» (lat. justitia), it was found that this term has long been used as a synonym for justice, as well as to denote the activities of courts and the first prototypes of the Ministry of Justice, and later other state and non-governmental institutions.

In explanatory and encyclopedic dictionaries, the term «justice» (lat. justitia) is used in the following meanings: fairness, justice, a set of laws, lawyers, the system of judicial and related institutions. In addition to the courts, this system includes the prosecutor's office, investigative bodies, the bar, the notary, and so on.

It is noted that most modern encyclopedic publications and dictionaries link justice with the system of justice. At the same time, justice is interpreted as a type of law enforcement and law enforcement state activity carried out by courts to consider and resolve in the procedural order of cases referred to their competence to protect human and civil rights and freedoms, rights and legislative interests of legal entities and state interests. In addition, depending on the type and scope of justice, there are criminal, civil, administrative, constitutional, international, military, electoral, juvenile and other types of justice. The article concludes that for a clear understanding of the term «justice» there is a need for its further study and clarification.

Key words: fairness, justice, judicial system, court, justice bodies.

Постановка проблеми. Поняття «юстиція» є одним з фундаментальних категорій юридичної науки, тому його визначення як наукового поняття є в більшості юридичних словників та енциклопедій, науковій літературі. Вчені досліджують поняття «юстиція» в загальнотеоретичному та галузевому аспектах. Часто даний термін вживають в юридичній лексиці та застосовують юристи практики, посадові особи державних органів, засоби масової інформації, політики та пересічні громадяни. Разом з тим, незважаючи на широке коло використання та застосування, в сфері права даний термін не має однозначного та чіткого розуміння.

У зв'язку з цим **метою** статті є розгляд теоретичних основ формування і визначення поняття «юстиція», дослідження етимології слова «юстиція».

Стан дослідження. Серед робіт присвячених проблемі формулювання дефініції поняття «юстиція» можна виділити наукові праці таких вчених як: В.Б. Авер'янов, Ю.В. Георгієвський, В.О. Гергелійник, О.С. Гусарева, В.М. Кудрявцев, М.І. Матузов, І.Ю. Онопчук, Ю.С. Педько, Ю.О. Тихоміров, А.І. Трусов, Є.В. Черняк.

Виклад основного матеріалу. Використання поняття «юстиція» традиційно пов'язане з певною сферою державно-правового життя, і його зміст, на перший погляд, є очевидним. Однак при більш глибокому вивченні питання з'ясовується, що це зовсім не так. Варто звернутися хоча б до відповідних словників, енциклопедій тощо, аби переконатися, наскільки неоднозначним і багатоаспектним є в них визначення терміна «юстиція», якою багатоплановою є етимологія цього слова.

Як слушно зауважила І. Ю. Онопчук змістовий спектр терміна варіюється, як правило, від сукупності, системи судових установ, судового відомства до діяльності цих установ, форми судової державної діяльності [1].

Крім того на тлумачення даного терміну суттєво вплинули і різні варіанти його перекладу.

В цьому контексті доречним буде дослідити етимологію слова «юстиція». Етимологія дозволяє з'ясувати походження слова та простежити його історію.

Насамперед, варто зазначити, що слово «юстиція» іноземного походження.

«Юстиція, – зазначає П. Я. Черних, – «судочинство», «правосуддя», «сукупність державних установ, що здійснюють правосуддя і так чи інакше пов'язані з судочинством»... У російській мові відоме з початку XVIII століття, причому спочатку вживалося і в значенні «страта»: «В Амстердамі ... бачив юстицію перед ратушею» («Архів» Куракіна, I, 147, 1706 р.), «коли відбувається юстиція чи покарання, то завжди виводять солдатів і ставлять їх навпроти ратуші» (ib., 149). Сер. застарілою чеською justice – «шибениця»... У кінцевому рахунку походить від латинського justitia – «справедливість», «правосуддя», «сукупність законів», «благочестивість», від прикметника justus – «справедливий», «законний», «правильний», «добросовісний», а воно – від jus – «право». Із латинського – французьке justice. Із французького: англійське justice, німецьке Justiz, голландське justitie. Російське «юстиция», можливо, походить безпосередньо від латинського justitia, або за посередництвом голландського justitie [2, с. 462].

В. С. Нерсеянц, спираючись на визначення justitia як «справедливість», «правосуддя», «судове відомство» зазначав, що йдеться, в сутності, про одне й те саме поняття – про справедливість, що включає у себе правосуддя (і у вихідному значенні – судження з права, і у похідному значенні – судового вирішення спору згідно з правом, справедливістю). Тобто, і за змістом, і за етимологією justitia виходить із поняття права (jus), означає наявність у соціальному світі правового начала і виражає його правильність, імперативність і необхідність [3, с. 29].

Проте і для поняття «справедливість» немає одноваріантного визначення. Наприклад, в одному із дисертаційних досліджень здійснено аналіз основних модифікацій справедливості в різних культурах: слов'яно-російській («правда – справедливість»), західноєвропейській («життя за правилами»), а також східно-мусульманській («істинність» і «усередненість»). Кожний народ бажає жити по справедливості, пише Ю. В. Александров, однак, наприклад, у західній культурі життя по справедливості означає життя за правилами і є по суті поняттям юридичним [4].

Звернення до етимології слова «справедливість», зазначає автор, показує, що різні його значення в різних мовах і певні смислові відтінки в рамках однієї мови виражають зміст цього поняття, характерні для культури даного народу.

Так, у німецькій мові справедливість позначається словом *Gerechtigkeit* зі смисловим відтінком справедливість як неупередженість, а справедливість як

обґрунтованість – словом *Berechtigung*, несправедливість – *Ungerechtigkeit*. Як бачимо, тут єдиний корінь *Recht*, що має багато значень, основними з яких для іменника є: 1) право (на що-небудь); 2) право як правова норма, закон та законність; 3) правота. Звідси, наприклад, словосполучення *mit Recht* перекладається: по праву, законно, справедливо, обґрунтовано. Відповідно, *recht* як прикметник перекладається: правий, правильний. Тому на основі кореня *Recht* утворена ціла група юридично-правових термінів. Друге значення слова *Gerechtigkeit* – правосуддя, *Rechtfertigung* – виправдання, *rechtlich* – законний, правовий, юридичний, *rechtlos* – безправний, *Rechtverletzung* – правопорушення, *Rechtspruch* – рішення, вирок суду, *Rechtswissenschaft* – правова наука, правознавство, юриспруденція [4].

В англійській мові, як одній з основних мов міжнародного права та міжнаціонального спілкування, спектр значень слова «справедливість» дещо ширший і з деякими іншими смисловими акцентами, ніж у німецькій. Основне значення поняття справедливості виражається тут словом *justice*, що означає також «юстицію» та «правосуддя», кореневе слово *just* в якості прикметника має смисловий відтінок: справедливий як «обґрунтований». Синонімами *justice* є різнокореневі слова *fairness* – справедливість як «чесність», *Rightness* із коренем *right* – «правота», «правильність», від нього ж утворено поняття *righteousness* – «праведність» та *equity* від *equality* – «рівність» (*The Concise Oxford Russian Dictionary / Ed, by C. Hewlett. Oxford, 1996. – P. 404, 619, 628, 712-714, 857-858*) [4].

П. А. Кропоткін вважав, що справедливість означає рівноправ'я. У французькій та англійській мовах «справедливість» і «рівність» висловлюються, навіть, словами одного походження: *equite* та *egalite*, *equity* та *equality*. У німецькій мові також є слово *justiz* – «юстиція», «правосуддя», з яким пов'язана низка споріднених понять: *Jura* – «юриспруденція», «право»; *jurist* – «юрист» і т.д., що походять від латинського *justitia* – справедливість, законність. Інакше кажучи, міністерство юстиції в буквальному перекладі означає «міністерство справедливості» [5, с. 272].

Досліджуючи юстицію в історичному аспекті О.С. Гусарева зазначає, що характеризуючи поняття юстиції в історичному контексті, слід звернути увагу на те, що у давні часи юстиція була синонімом справедливості. Проте, загальносоціальна проблема справедливості підіймалася не тільки у філософії, а й в тогочасних політичних та правових відносинах, що забезпечувалося за допомогою законодавчого закріплення правителями так званих справедливих соціальних норм, які, в свою чергу, узгоджувалися із релігійною ідеологією і були покликані попереджувати можливі соціальні конфлікти, повстання та забезпечувати стабільність у суспільстві [6, с. 43; 7, с. 28].

Далі автор робить висновки, що термін «юстиція» спочатку використовувався для позначення діяльності судів та перших прототипів міністерства юстиції, а згодом й діяльності інших державних та недержавних інституцій, діяльність яких спрямована на забезпечення справедливості [6, с. 44].

В енциклопедії Брокгауза й Ефрона юстиція (*Justicia Mayor de Aragon*) – це арагонська установа, що обмежувала владу короля в судовому відношенні та була важливою гарантією особистої свободи та прав власності арагонського дворянства [8].

Німецький учений Рудольф фон Єрінг у своїй праці «Мета у праві» визначає юстицію як зовнішню гарантію забезпеченості права (внутрішньою гарантією є правосвідомість особистості). І в цьому бачить її соціальне призначення [9].

Більшість сучасних енциклопедичних видань і тлумачних словників пов'язують юстицію з правосуддям [10-15].

Окремі словники встановлюють навіть тотожну відповідність: юстиція – те саме, що й правосуддя.

Велика українська енциклопедія визначає юстицію як 1) правосуддя; 2) систему судових органів та пов'язаних з їх діяльністю установ.

При цьому правосуддя окремо трактується як вид правоохоронної та правозастосувальної державної діяльності, що здійснюється судами з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до їх компетенції справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законодавчих інтересів юридичних осіб та інтересів держави [16].

Енциклопедичний юридичний словник пропонує переклад лат. *just justitia* – справедливість, правосуддя і визначає юстицію у двох значеннях: 1) правосуддя; 2) система судових та пов'язаних з їх діяльністю установ. Крім судів, до цієї системи включають прокуратуру, органи слідства, адвокатуру, нотаріат тощо. Об'єднуючими засадами для них є їх покликання служити торжеству правосуддя, законності й справедливості, забезпеченню прав громадян. Органами управління у цій галузі є міністерства юстиції. У різних країнах вони мають свої особливості щодо структури та повноважень. Спільним для них є організація роботи відповідних установ у забезпеченні правосуддя і правопорядку в країні. У Давньому Римі Юстицією називали богиню правосуддя (її ототожнювали з грецькими богинями Фемідою і Діке), яку зображували з пов'язкою на очах, мечем і терезами [17, 760].

Етимологічний словник української мови визначає юстицію як правосуддя, судочинство, сукупність державних органів, що займаються судочинством; лат. *justicia* – справедливість, правосуддя, право, сукупність законів [18].

Новий тлумачний словник української мови дає нам три значення досліджуваного поняття: 1) суд, судова діяльність держави; правосуддя; 2) сукупність державних органів, що займаються судочинством; 3) юристи [19, с. 314].

Великий юридичний словник подає таку інформацію: «Юстиція (лат. *justitia* – справедливість) – 1) те саме, що і правосуддя; 2) система судових установ, судове відомство. Залежно від виду і сфери судочинства розрізняють кримінальну, цивільну, адміністративну, конституційну, міжнародну, військову, електоральну, ювенальну та інші види юстиції» [20, с. 18].

Висновки. Узагальнюючи, можна зауважити, що широке розуміння та багатоваріантність перекладу даного слова породили різні варіанти його тлумачення, а отже і різні методологічні підходи щодо визначення поняття «юстиція» в науковій літературі. Дослідивши визначення терміну «юстиція», що наявні в тлумачних та енциклопедичних словниках, можна констатувати, що поняття «юстиція» використовується в наступних значеннях: справедливість, правосуддя, система судових та пов'язаних з їх діяльністю установ. Отже, для однозначного та точного розуміння дане поняття потребує подальшого дослідження та уточнення.

Список використаних джерел:

1. Онопчук І.Ю. Юстиція: до визначення поняття. Правове регулювання економіки: зб. наук. пр. Київ, 2008. Вип. 8. С. 99–107. URL: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/1947>.
2. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. Москва : Медиа, 2007. Т. 2. 559 с.
3. Нерсисянц В.С. Философия права. Учебник для вузов. Москва, 2020. URL: <https://znanium.com/catalog/product/1038336>.
4. Александров Ю.В. Справедливость в системе ценностей российской правовой культуры: дис. ... канд. филос. наук : 24.00.01 : Великий Новгород, 2003. 131 с.

URL: <https://www.dissercat.com/content/spravedlivost-v-sisteme-tsennostei-rossiiskoi-pravovoi-kultury>.

5. Кропоткин П.А. Этика: Избранные труды. М., 1991. 496 с.
6. Гусарева О.С. Юстиція як складова правових систем сучасних країн світу та України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2010. 234 с.
7. История государственно-правовых учений: учебник / Отв.ред. В.В. Лазарев. Москва: Спарк, 2006. 672 с.
8. Энциклопедический словарь Брокгауз и Ефрон. Биографии : в 12 т. Москва : Большая Российская Энциклопедия, 1993. Т. 12. 864 с.
9. Иеринг Р. Избранные труды: в 2 т.; пер. с нем. СПб., 2006. Т. 1. 600 с.
10. Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. Москва: Книжный мир, 2006. 720 с.
11. Краткий юридический словарь / ред. А.Н. Азрилияна. Москва: Институт новой экономики, 2005. 1088 с.
12. Большой энциклопедический словарь / ред. А.М. Прохоров. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. 1456 с.
13. Большой Российский энциклопедический словарь. Москва : Большая Российская Энциклопедия, 2003. 1888 с.
14. Сучасний тлумачний словник української мови. Харків : Шк., 2006. 1008 с.
15. Современный толковый словарь русского языка / гл. ред. С.А. Кузнецов. Санкт-Петербург : «Норинт», 2007. 960 с.
16. Велика Українська Енциклопедія. Тематичний Реєстр Гасел з напрямку «Юридичні науки» / ред. д. і. н., проф. Киридон А.М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с. URL: https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/Law_full.pdf
17. Юридична енциклопедія / за ред. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6. 499 с.
18. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук та ін. Київ: Наук. думка, 1983. Т. 6. 2012. 568 с. URL: http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnuk.htm
19. Новий тлумачний словник української мови: 42 000 слів: У 4 т. Для студ. вищих та серед. навч. закл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. К.: Аконіт, 1998. Т. 4. 941 с.
20. Большой юридический словарь / авт. и сост. А. Борисов. 2-е изд. перераб. и доп. Москва : Кн. Мир, 2012. 847 с.